

PERSPEKTÍVY SKÚMANIA MEDZILITERÁRNEHO PROCESU (medziliterárny centrismus)

Dionýz Ďurišin

Sedem- ba až osemdielny seriál kolektívnych knižných monografií *Osobité medziliterárne spoločenstvá 1 - 6* (1987-1993), zahrnujúci aj monografiu *Čo je svetová literatúra?* (1992), autorom ktorej je iniciátor celého seriálu D. Ďurišin, ďalej ojedinelá kniha *Svetová literatúra perom a dlátom* (1993, D. Ďurišin a L. Korkoš) štartujú nasledujúcu novú etapu skúmania zákonitostí medziliterárneho procesu. Je totiž nevyhnutné inovovať použité bádateľské postupy, resp. vidieť ich z nového zorného uhla analýzy jednak proto, lebo tak rozsiahly a rozmanitý priestor, akým je historický úsek od národnej literatúry po svetovú literatúru si vyžaduje zmenu zaužívaných a azda aj opotrebovaných postupov a jednak preto, lebo historický predmet výskumu sa pod dotykom pera širokého okruhu medzinárodných bádateľov sám osebe pretvára. Menia, presnejšie kryštalizujú sa meradlá analýzy tak rozmanitého materiálu, akým je **medziliterárny proces**. Ak sme pri skúmaní medziliterárnych spoločenstiev doteraz vystačili so širokými kritériami pre rozbor pertraktovaného materiálu, teraz pri určitom relatívne vymedzenom pohľade na literatúru a literárny pohyb nielen Európy, ale aj Ameriky, Ázie, Afriky, resp. Austrálie sme nútení špecifikovať hľadiská analýzy skúmaného materiálu. Vyžiadali si to napr. skúmaný materiál **balkánskych literatúr** či **literatúr strednej Európy**, ale aj literatúr **severského európskeho typu**.

A tak na rozdiel od predchádzajúcej etapy bádania namiesto všeobecných hľadísk, uplatnených pri niekdajších spoločenstvách medziliterárneho charakteru, sme aplikovali determinanty konkrétnejšej a teda aj presnejšej povahy. Ide o hľadiská v princípe **geografické**, ktoré umožňujú literatúry bádateľsky grupovať podľa ich prirodzených kritérií a vývinové determinanty týchto literatúr skúmať v im zodpovedajúcom vývinovom ovzduší a tak evokovať naozaj funkčné vlastnosti rozvoja, ako aj adekvátne dejinné zmeny i premeny. To zároveň pomáha objaviť či "obnažiť" tie vlastnosti spomínaných literatúr, ktoré sa dotýkajú ich skutočnej podstaty a ktoré vyvolávajú k životu aj vzt'ahy k okolitému literárnemu prostrediu, čím sa dostávame priamo k ich najtypickejším vlastnostiam a črtám.

Možno, že niekedy ide azda až o priodvážne "obnažovanie" vývinovej podstaty niektorých literatúr, ale sme presvedčení, že práve táto "odvaha" nám v procese bádania poskytne možnosť dopátrať sa takých javov, ktoré pri tradičnom skúmaní zostávajú často zahalené, "prikryté" všeobecnejšími a preto aj bežnejšími faktormi literárneho pohybu. Tak napr. i pri povrchnom skúmaní literárnej balkanistiky sa nástojčivo vynára a dostáva do popredia aj taký aspekt kultúrneho a tým aj literárneho života, akým je síce všeobecne známy, ale u nás trochu "pozabudnutý" aspekt **mediteránnosti**.

Je to hl'adisko, ktoré nemožno nezohľadniť tak pri poznávaní evolúcie literárnej balkanistiky v jej širšom ponímaní, ako aj pri skúmaní literárnych zoskupení iných kultúr a literatúr. Bez neho si však ťažko môžeme predstaviť plnohodnotný výskum samej literárnej balkanistiky v jej nadväznosti a spätosti so širším literárnym prostredím. Ukazuje sa, že pochopiť osobitosť literárnej balkanistiky nemožno bez zohľadnenia stredozemnomorského prostredia, v ktorom sa formovali balkánske kultúry a tým aj literatúry. Inak by nám unikali ich významné súvislosti napr. so španielskou literatúrou a kultúrou, s literatúrou a kultúrou arabskej proveniencie, a to nielen zo španielskeho prostredia, ale aj priamo zo stredozemnomorskej Afriky a Ázie, kde navyše treba brať do úvahy aj židovskú enklávu, ako aj zložku Sýrie a pod. Tieto a podobné len zbežne načrtnuté súvislosti sú nevyhnutné pre pochopenie špecifickosti napr. tak gréckej literatúry, ako aj, ba azda predovšetkým pre uvedomenie si súvislostí balkánskej slavistiky literárneho charakteru, ktoré sa doteraz uvádzali iba zbežne a marginálne. Ukazuje sa, že aj zbežné poznanie **mediteránnosti**, je neodmysliteľnou súčasťou výskumu literárnej balkanistiky nielen v jej všeobecnejšom význame, ale aj v predbežnom a tým isteže aj v zúženom ponímaní. V tejto súvislosti žiada sa aspoň spomenúť aj hl'adiská mediteránnosti pre časť francúzskej literatúry, a to pre región **Provencalskej oblasti**, o talianskej literatúre a kultúre ani nehovoriac.

V dôsledku uvedených skutočností náš výskum južnoeurópskeho regiónu sa nám organicky rozdeľuje na dve zložky. Okrem tradične pertraktovanej a analyzovanej balkanistiky sa náš výskum nevyhnutne dopĺňa aj aspektom výlučne medzikontinentálnej povahy. Nejde nám teda iba o súvislosti balkanistiky napr. s európskymi oblast'ami analogického rázu, ale do popredia sa dostáva aj výskum širších literárnych a kultúrnych súvislostí, zahrnujúcich oblasť nielen Európy, ale aj Ázie v minulosti, napr. v španielsko-arabskej enkláve, africkej, ázijskej stredozemnomorskej, ako aj ázijskej zóny pri skúmaní izraelských a arabských zložiek Ázie v Sýrii a pod. Tu sa vynára celý okruh problémov, prekračujúcich európsky horizont a nastol'ujú sa širšie súvislosti susedných svetadielov - Afriky a Ázie. Vyžaduje si to typický stredozemnomorský výskum literatúry a kultúry svojrázne a výstižne pomenovaný **medite-**

ránnosť'ou, obohatenou najrozmanitejšími súvislosťami južného a východného svetadielu - Afriky a Ázie.

Analogické, presnejšie a širšie súvislosti sa nám vynárajú aj pri výskume **stredoeurópskej** súčasti literárneho procesu, okrem iného aj preto, lebo naše literatúry, t.j. literatúra tak česká, ako aj slovenská, sa na ňom bezprostredne zúčastňujú. Najmä vtedy, ak ich chápeme ako zložku stredoeurópskeho literárneho pohybu v najnovšom období najmä preto, lebo obdobie po prekonaní totalitnej atmosféry v našich krajinách, ale aj v Poľsku či Maďarsku je z tohto hľadiska pre výskum veľmi aktuálne, ba povedal by som, že primárne sa dožaduje vedeckého výkladu. Pritom skúmanie tohto procesu si nevieme predstaviť bez prihliadania na väzby s rakúskym a nemeckým prostredím, ba koniec-koncov aj s prostredím spomínanej talianskej literatúry.

Ukazuje sa, že výskum **stredoeurópskeho medziliterárneho centrizmu** je značne zložitý, ba aj vnútorne protirečivý, pretože zahrňuje predchádzajúce obdobie totalitnej atmosféry, ktorá citelne poznačila nielen ideologické prvky literatúry a umenia, ale aj jej jazykovo-literárne a kultúrne špecifiká. Nemožno tu vynechať ani kultúry a literatúry ostatných bývalých totalitných krajín, pričom osobitne treba zohľadniť stredoeurópske súvislosti s **ruskou, ukrajinskou a bieloruskou** literatúrou. Tieto súvislosti okrem iného aj preto, lebo výskum osobitosti balkánskych literatúr, zvlášť slovanského balkánskeho regiónu, najmä úvahami Iva Pospíšila, priamo nastolil otázku napr. východoslovenskej geografickej enklávy, či azda **medziliterárneho centrizmu**. Práve tu sa ukazuje, že zdanlivo vonkajškový geografický aspekt je veľmi príznakový, pretože je významným a nezanedbateľným vývinovým determinantom. Ved' nesie v sebe tak genetické, ako aj typologické súvislosti niektorých literatúr, ktoré umožňujú evokovať a zvýrazniť zásadný vedecký aspekt výskumu.

Skúmanie stredoeurópskeho medziliterárneho centrizmu tvorí teda dôležitú a rozsiahlu zložku celého nášho terajšieho projektu, lebo okrem rozličných geneticko-kontaktových hľadísk nastoluje aj najsúčasnejšiu, v mnohých súvislostiach neobjasnenú, pretože nepoznanú, či neznámu problematiku. K uvedenému projektu sa druží aj plánovaný výskum **severských európskych literatúr**, ktoré tiež mienime analyzovať na platforme medziliterárneho centrizmu.

Táto organická zložka európskeho literárneho procesu aj keď je vo všeobecnosti značne proklamovaná, nepocituje sa vždy ako neodmysliteľná súčasť jednotného európskeho literárneho povedomia. Severské európske literatúry sú síce súčasťou európskeho literárneho života a zastávajú pomerne špecifické a osobitné miesto v sústave európskej literatúry, najmä čo sa týka takých významných autorov akým je Henrik Ibsen, Selma Lagerlöfová, či Sigrid Undsetová a iní. Neprenikli do európskeho literárneho myslenia tak, ako by sme si to

predstavovali. Zdá sa, že okrem iného je to aj vd'aka ich "neprokonatel'nému" svojrázu a špecifickosti. Myslíme si, že veľký podiel má na tom ich mentálna odlišnosť, špecifickosť, ale najmä ich svojrázna izolovanosť od stredoeurópskeho či západoeurópskeho literárneho povedomia a života. Pretože ide o literatúry vonkoncom nie zanedbateľné, ale naopak nanajvyš špecifické, zvolili sme si ich ako predmet nášho medziliterárneho projektu z hľadiska výskumu medziliterárneho centrizmu. Tým viac, že severské literatúry priamo i nepriamo zahŕňujú literatúru nórsku, švédsku a fínsku, ako aj literatúru Islandu, res. väzby s dánskou a azda aj s belgickou a holandskou literatúrou. Ide o svojrázny komplex európskeho literárneho procesu, ktorý je nevyhnutné výraznejšie a konkrétnejšie pojať do komplexného európskeho celku.

Náš bádateľský zámer nateraz nemožno predstaviť detailnejšie, pretože súčasne sa nedá seriózne bádateľsky zainteresovať o literatúry takých odlišných a vzdialených oblastí - aj pre nedostatok odborníkov. Je však jasné, že špecifickosť severských literatúr, doteraz síce často proklamovaná, ale pritom nie veľmi prebádaná, je predsa len takou zložkou vývinu európskych literatúr, ktorú na začiatku našej druhej etapy výskumu medziliterárnosti, a to nielen európskej, ale aj svetovej, by sme nemohli "beztrstne" obísť. Medziliterárnosť svetovej literatúry je nielen predmetom nášho terajšieho myslenia, ale aj jeho priamym i nepriamym vedeckým cieľom.

Na záver azda hodno pripomenúť, že kategória medziliterárnych spoločenských, ako aj medziliterárnych centrízmov je iba predbežným vedeckým prístupom sa pri celom komplexe ďalších kategórií tohto typu, vznikajúcich na ceste od národnej literatúry po konečnú kategóriu - svetovú literatúru. Ich formulovanie a špecifikácia je však záležitosťou budúceho literárnohistorického výskumu, ktorý nám umožňuje konfrontovať jednotlivé pozorovania a zovšeobecnenia s konkrétnym dejinným materiálom a tým overovať a zabezpečovať ich adekvátnosť pri konkrétnej analýze na ceste ku spomínanej konečnej kategórii svetovej literatúry.

Vychádzame pritom z koncepcie literatúry obsiahnutej v mnohých predchádzajúcich obdobiach a im zodpovedajúcich výskumoch. Opierali sme sa pri tom najmä o podnety V. Žirmunského a ruskej literárnej komparistiky najnovších období, ako aj o tradície domácej českej a slovenskej komparistiky. Treba pripomenúť, že významnú úlohu pritom zohrali podnety Fr. Wollmana a iných českých, ale aj slovenských bádateľov (M. Bakoš). Tieto podnety našli priamy, ale aj nepriamy výraz v našich početných úvahách pri hľadaní adekvátnej dobovej komparistiky, vychádzajúcej zo súčasnej literárnohistorickej praxe, teda nielen o inšpiráciu medzivojnového obdobia. Táto novšia etapa zaznamenala kvalitatívne nové smerovanie a metodologický obrát po druhej svetovej

vojne a trvá dodnes. Na tomto novšom vývinovom smerovaní tradičnej literárnej komparistiky je založený aj náš projekt, vyjadrujúci prehĺbovanie metodologického skúmania historického obdobia od národnej až po spomínanú svetovú literatúru. Naše kategórie medziliterárnych spoločností, realizované v spomínanom šesťdielnom, resp. sedemdielnom seriáli a pokračujúce pri skúmaní medziliterárnych centrizmov, prípadne systémových kategórií tohto typu, je toho aforisticky povediac konkrétnym dokumentom a dôkazom.